

Suomen- lahdelta Laatokalle – ja takaisin

Kimmo Katajala, Antti Kujala, Anssi Mäkinen: Viipurin läänin historia III. Suomenlahdelta Laatokalle. Toim. Yrjö Kaukiainen, Risto Marjomaa ja Jouko Nurmiainen. Karjalan Kirjapaino Oy Lappeenranta, 2010. 528 s.

Tasokas, Karjalaisen kulttuurin edistämissäätiön ja Karjalan Kirjapaino OY:n kustantama *Viipurin läänin historia* on edennyt kolmannen osaansa, jossa päävastuun tekstistä ovat jakaneet Kimmo Katajala (vuodet 1534–1617) ja Antti Kujala (vuodet 1617–1710). Katajalan ja Kujalan kesken työ on jakautunut melko tasan puoliksi, kun taas Anssi Mäkisen kirjoittama jakso Viipurin läänin asutuksesta vuosina 1570–1617 on sivumäärältään (19) varsin lyhyt. Osiot niveltäytyvät kuitenkin saumattomasti toisiinsa, ja teksti muodostaa johdonmukaisen kokonaisuuden, kuten hyvälle perusteokselle kuuluukin. Katajalan ja Kujalan kirjoittamien tietoiskujen lisäksi teoksessa on yhdeksältä eri tutkijalta tilattuja aukeaman mittaisia tekstejä, joista valtaosa käsittelee asutusta tai taloutta. Näistä esille on nostettava Jukka Korpelan lyhyt mutta tärkeä kirjoitus orjien pakko-otoista keskiajan ja uuden ajan alun Karjalassa, Ville Laakson tietoiskut ortodoksisista kyläkalmistoista ja kylä- arkeologian mahdollisuuksista Pohjois-Karjalassa sekä Georg Haggrenin ja Katri Issakaisen tekstit tiili- ja rautateollisuudesta. Kaikki kirjoittajat ovat aiheensa tuntevia tutkijoita. Teoksen viiteapparaatti ja hakemistot ovat sarjan edellisten osien tapaan ilahduttavan perusteelliset. Liitteeksi on

koottu luettelot alueen vero- ja oikeushallinnon piirissä toimineista virkamiehistä. Jonkinlaiset kartatkin seudusta ovat mukana.

Kirjan rakenne noudattaa sarjan linjaa. Graafisin keinoin erilaisiksi elementeiksi irrotetut teksti, tietoisut ja kuvitus edustavat Suomessa historian yleisteoksissa jo 1980-luvun puolivälissä omaksuttua ratkaisua, joka on nykyisin yleinen paikallishistorioissa ja muissa tietoteoksissa. Jos teos on onnistunut, eri elementit keskustelevat luontevasti keskenään ja houkuttelevat silmäilemään niiden vieressä olevaa tekstiä tai kuvaa, jos ei, elementit liittyvät toisiinsa vain vaikein ja kokonaisuus jää sirpaleiseksi. Viipurin läänin historian kolmannessa osassa, kuten koko sarjassa, tekstin, kuvien ja tietoiskujen keskustelevuus on erinomainen, ja teoksen kokoonpano mahdollistaa siihen ”ryhtymisen” monesta eri kohtaa ja monenlaisina annoksina. Kirjan fyysisen koon ja painon vuoksi tämä onkin ilmeinen etu. Useimpien paikallishistorioiden tapaan Viipurin läänin historia on luettavaksi kirjoitettu ja luettavaksi tarkoitettu, mutta vain istualtaan ja kirja tukevasti pöydällä.

Kuten Yrjö Kaukiainen teoksen esipuheessa toteaa, kirjan yhteinen nimittäjä on sota ja teosta hallitsee suomalaisessa historiantutkimuksessa jo varhain vakiintunut kysymys siitä, millaisen hinnan tavallinen kansa joutui maksamaan suurvalta-ajasta. Niinpä teos luokitellaan Suomessa harjoitetun paikallishistorian parhaiden perinteiden mukaisesti katsauksen siihen, mitä Viipurin lääniksi kutsutun, mutta sitä laajemman, Kymijoen ja Saimaalla Laatokalle ja Suomenlahden pohjukkaan ulottuvan seudun historiasta voidaan sanoa. Sen keskeinen näkökulma on yksilön, yhteisön ja esivallan, tai oikeastaan esivallan eri kerrosten suhde, joka käy jatkuvaa vuoropuhelua alueen asutusrakenteen ja talouden kans-

sa. ”Tavallisen kansan” ja perinteisen näkökulman kannalta kertomus on koruton, jopa raaka, eivätkä menneisyyden julmuudet, kärsimys, väkivalta, pelko, painostus ja tuska ole kierrettävissä vain toteamalla, että talonpojilla oli taipumus kommunikoida valituksin tai että hallinnolliset lähteet ovat hallinnollisen katseen tuote, mihin kirjoittajat ovat aivan liian kokeneita sortuakseen.

Pelkästä sodasta, sotakoneiston ylläpidosta tai niiden alueelle aiheuttamista seurauksista teoksessa ei kuitenkaan ole kysymys. Yhtä läpitunkevia teemoja kirjassa ovat esivallan suhde ortodoksisuuteen, väestön reaktiot vallan otteisiin sekä esivallan erilaisten edustajien pyrkimys kohentaa alueen fyysistä ja henkistä infrastruktuuria. Erityisen pohdinnan aiheeksi kirjassa nousee kenraalikuvernööri Per Brahen rooli, jonka toiminta eri areenoilla sitoo alueen ja sen asukkaat kiehtovalla tavalla 1600-luvun Ruotsin sisäpoliittiseen kenttään. Kronologisesti etenevä, erilaisia temaattisia kokonaisuuksia vuorotellen luotaava teos täyttää hienosti tehtävänsä eikä unohtaa jäsenellä lukijalle sitä, mitä aikakauden yhteiskunnasta ja sen luonteesta 2000-luvun alun tutkimuksessa ajatellaan. Jos jotain jää kaipaamaan, se on laajempi katsaus alueen kulttuuriin ja sen eri kerrosten erityispiirteisiin, mikä nyt toteutuu teoksessa vain joidenkin kuvien ja esineiden välityksellä.

Teos paljastaa mielenkiintoisella tavalla, että uuden ajan alun Karjalan metsissä, maanteillä, pelloilla ja vesillä liikkui monenlaista väkeä ja että seudun paikallisyhteisöjen, yli-paikallisten toimijoiden sekä alueen ulkopuolelle ulottuneiden verkostojen tarkoitukset olivat monet. Pikemminkin kuin Antti Kujalan esille nostamiin Keski-Amerikan intiaanikulttuureihin Viipurin lääniksi kutsuttua aluetta voisi ehkä verrata muihin samankaltaisiin ja samalla tavoin sotien ja ve-

ronottojen kourissa kamppaileisiin kaupan kauttakulkuvyöhykkeisiin, kuten Flanderiin. Näille alueille oli ominaista rinnakkaisten transito-pisteiden suhteellisen suuri määrä, verrattain pieneen maantieteelliseen tilaan pusertuneet liikenne-, rahti- ja kommunikaatioväylät, sekä topografialtaan jakaantunut ja monenkeskinen takamaa-alue, jonka laajuus saattoi vaihdella. Niinpä myös Viipurin läänissä yksittäisten kauppiaiden toimintasäde vaikuttaa suurvalta-ajan kuluessa käpertyneen 1500-luvun alun Tallinnan, Peräpohjan, Vienanmeren ja Novgorodin rajaamasta alueesta huomattavasti paikallisempaan Kymenlaakson, Kannaksen, Nevan suuseudun, Inkerinmaan ja Laatokan kattaneeseen kontekstiin. Vaikka Viipurin tervakaupan volyymit ja tuotot olivat suuria, Nevanlinnan ja Narvan kilpailu ja kruunun kauppapolitiikka sekoittivat pakkaa jatkuvasti ja huomio kiinnittyi erityisesti Käkisalmen taantumiseen Laatokan rannan sisämaakaupungiksi. Flanderissa toiminnan, väestön ja talouden volyymit olivat tietenkin Karjalaa monin verroin suuremmat, eikä sen väestön osia koskaan pakkomobilisoitu orjien kaltaisiksi resurssiksi, vaikkakin sotilasjoukkojen väkivalta ja väestön kokemus lienee siellä vuosien 1568–1648 sotakaudella ollut melko samanlainen. Antti Kujalan esiin nostama globaalin rinnastusten ajatus on huomion arvoinen, mutta suomalaisessa paikallis- ja aluehistoriallisessa tutkimuksessa jostain kummallisesta syystä vieroksuttu, vaikka täällä on jo kauan tehty korkeatasoista alueiden ja yhteisöiden väliseen dynamiikkaan, talouden rakenteeseen, resurssiin, katastrofeihin sekä ihmisen ja ympäristön suhteeseen liittyvää tutkimusta. Ehkä taustalla on jonkinlainen korniuden pelko, mutta juuri Viipurin läänin historia kaltaisessa kirjassa Kujalan avaus Viipurin läänin ja Keski-Amerikan intiaanikulttuurien rinnastamisesta

on epätavallisuudestaan huolimatta enemmän kuin paikallaan.

Viipurin läänin historian kolmas osa on paitsi alueen historian perusteos, myös kirja, jossa käsitelty ajanjakso ja alue ovat niitä keskeisiä tapahtumakenttiä, joilla Suomen kansallisen historian ja Ruotsin suurvaltakauden olemukseen liittyviä ilmiöitä on perusteltu. Etenkin 1500-luvun lopun sota-kausi, historiallis-patrioottiselta termiltään ”pitkä viha”, sekä 1630-luvulla tapahtunut keskuhallinnon ja alueiden välisen suhteen uudelleenrakentuminen ovat tarjonneet ehtymättömän lähteen monenlaisten taloudellisten, sosiaalisten, kulttuurillisten ja aatehistoriallisten ilmiöiden tarkastelulle. Viipurin läänin historia -sarjan teokset kamppailevatkin herkullisella tavalla paitsi kansallisten historiantulkintojen ja julkisuudessa luotujen ”muistin paikkojen”, myös nykyiselle historiantutkimukselle ominaisen menneisyyden nykyisiä merkityksiä erittelevien pyrkimysten ristiaallokossa. Selvää on, ettei teossarjan luonne anna kirjoittajilleen juurikaan mahdollisuuksia tällaisten teemojen käsittelyyn eivätkä ne voi olla Viipurin läänin historia -sarjan tai sen yksittäisten osien tehtävä tai tarkoitus.

Koska sarjassa on kuitenkin myös kyse selkeästä menneisyyden alueiden ja yhteisöjen kansallisesta demarkaatiosta, keskustelun olisi mielestäni jollakin tavoin voinut huomioida myös itse kirjassa, ehkä tietoisena tai kuvituksellisenä jänteenä. Nyt teoksen kirjoittajien ja toimittajien ilmeinen tietoisuus ”Viipurin lääni” -nimisen alueen historiaan sitoutuneista merkityksistä tulee näkyviin oikeastaan vain teoksen päättävässä mainiossa valokuvassa yliamiraali Fjodor Matvejevitš Apraksin patsaasta, joka paljastettiin 19.6.2010 Viipurin valloituksen 300-vuotisjuhlan kunniaksi ja sijaitsee Viipurin linnansillan päässä, sekä alkupuolella olevassa valokuvassa, jossa näh-

dään kesäkuussa 2009 luterilaisen kirkon edessä paljastettu kopio Mikael Agricola esittävästä patsaasta – alkuperäinen oli vuodelta 1908. Suomalaiskansallisen kulttuuriheerosen ja uusklassiseen tyyliin esitetyn Venäjän valtion sotasankarin patsaat alleviivaavat sitä, mistä Viipurin läänin historiasa historiakuvien tasolla on yhä kysymys. Vaikka väki alueella on erilaisten spontaanien, väkivaltaisten tai taloudellisista, uskonnollisista ja aatteellisista syistä johtuneiden muuttoliikkeinen seurauksena moneen kertaan vaihtunut, käsitys kamppailusta osana alueen perimmäistä olemusta ja sen merkityksiä on säilynyt, silloinkin, kun historiantutkijoiden teksteistä voi lukea, että seudulla voisi olla paljon muutakin mielenkiintoista sanottavaa.

– TAPIO SALMINEN